

Interkulturní obraz Indie v slovenské literatuře

Miloš Zelenka (České Budějovice)

Róbert Gáfrík: *Zobrazovanie Indie v slovenskej literatúre*. Bratislava: Veda, 2018. 140 s. ISBN 978-80-224-1635-1.

Studium meziliterární sítě mezi strukturně a typologicky odlišnými kulturami a literaturami buď zůstává v rovině metodologických proklamací, nebo se empiricky omezuje na bibliografický výčet překladů či nástin recepčního horizontu. Problém spočívá nejen v mentální a geografické vzdálenosti badatelského subjektu k předmětu zkoumání, ale i v interdisciplinaritě výzkumných přístupů, které v osobitém poměru slučují postkoloniální teorii, orientalistiku, hermeneutickou filozofii a imagologický způsob uvažování. Podle jednoho z hlavních iniciátorů interkulturní komparistiky Earla Minera má tento výzkum směřovat k pochopení, resp. k vysvětlení kulturních odlišností či „jinakosti“ těch literárních tradic a poetik, mezi nimiž existuje prokazatelný rozdíl vyplývající z geografické (kontinentální) a poetologické vzdálenosti a „ne-podobnosti“. Nejde tu o registraci genetických kontaktů nebo typologických souvislostí, ale o vytvoření takového teoretického diskursu umožňujícího vyslovit obecně platné výroky, které by dekonstruovaly axiomata západní (evropsko-americké) literární vědy. Potřebu odideologizovaného vidění „jinakosti“ či „cizosti“ v různé míře proklamují právě soudobé koncepty interkulturní komparistiky, které předpokládají, že „cizí“ kulturní prostor vzniklý v naší mysli sám o sobě neexistuje, protože se texty komplementárně vytvářejí jako odraz reálné skutečnosti, jako výraz jisté fikce. Lze tu připomenout např. teorii mentálních map Franca Morettiho, která prostřednictvím redukce motivických prvků a jejich prostorové abstrakce, konstruuje meziliterární sítě a tím upozorňuje na relevantní, mnohdy skryté vlastnosti textu. Porozumění literatuře se zde neodehrává prostřednictvím popisu jednotlivých textů, ale analyzováním „velkých dat“ odhalujících struktury literárních jevů.

Z tohoto metodologického přístupu vychází interdisciplinárně profilovaná monografie Roberta Gáfríka *Zobrazovanie Indie v slovenskej literatúre* zkoumající obraz indické kultury a identity v kontextu slovenských představ o tomto rozsáhlém regionu od začátku 19. století až po současnost. Gáfrík, který nepíše tradiční dějiny slovensko-indických politických a kulturních vztahů, si je vědom, že obraz „cizí“ krajiny nemá oporu v konkrétní geografii, ale spíše v mentální, psychické představě čtenáře. Zajímá ho proto nejen, jak je tato indická krajina reflektována v slovenském literárněkritickém a kulturním diskursu, ale i to, nakolik kritické postupy, které převažují v tzv. západní literární vědě, mohou být produktivní při rekonstrukci fascinujícího zájmu Evropanů o fenomén Indie. Gáfrík jako komparativně vyhraněný literární badatel se projevuje jako zasvěcený znalec recepce Orientu a orientalismu v západní Evropě, zejména v anglosaském a německém prostředí. Těto problematice se dlouhodobě věnoval už v předchozích publikacích jako *Hra s cudzou kultúrou. K recepcii staroindických látok a motívov v nemeckej literatúre* (2009) a *Od významu k emóciám. Úvaha o prínose sanskrtskej literárnej teórie do diskursu západnej literárnej vedy* (2012), v nichž jednak detailněji shrnul zastoupení indických látek v německé kultuře, jednak přesněji konkretizoval západoevropskou, zejména německou podobu orientalismu, která se stala jedním z filozofických zdrojů německé romantiky tím, že obraz Indie prezentovala jako krajinu ideální pravlasti a nezkažené morálky. Populárně-naučný pendant k této monografii tvoří *Farebná India* (2017), kterou Gáfrík vydal společně se slovenskými indology Dušanem Deákem a Annou Rácovou. Jedná se o graficky reprezentativní kroniku s literárními

ukázkami, přibližující širší veřejnosti minulou a současnou Indii.

Rozsahem nevelká monografie, jejíž části byly časopisecky publikovány v letech 2008–2017, se skládá ze šesti kapitol s úvodní částí, jmenným rejstříkem a ediční poznámkou. Text i přes parciálnost jednotlivých pasáží vzniklých k různým účelům v časovém úseku jednoho desetiletí, nepůsobí torzovitě a fragmentárně, naopak vytváří myšlenkově a kompozičně propojený celek, který ve svém metodologickém incipitu *India a Slovensko v širších kulturních súvislostiach* mapuje mezikulturní komunikaci mezi Evropou a Indií, zájem o studium sanskrutu, vznik srovnávací jazykovědy, zejména připomíná rozdíl mezi koloniálními výboji Anglie a filozoficko-estetickým osvojováním německých osvícenců a modernistů. Gáfrík dokazuje nutnost existence středoevropského vnímání orientalismu, jeho jistou specifičnost vyplývající ze skutečnosti, že střední Evropa nemá koloniální minulost a sama byla v minulosti nositelem orientalismu.

Vlastní literárněhistorický výklad začíná druhou kapitolou „*Objavenie*“ *Indie v slovenskej literatúre 19. storočia*, která dokumentuje zájem o indickou kulturu v dílech klíčových slovenských národních buditelů Jana Kollára a Ľudovíta Štúra, zajímajících se o sanskrtský gramatický systém a staroindickou mytologii. Následující kapitola zachycuje návštěvu indických maharadžů v meziválečném období v Piešťanech, zejména přibližuje životní osudy slovenské intelektuálky ruského původu Viery Lubošinské (prožila sedm let za druhé světové války v Indii, kde si vedla zápisky pod názvem *Indický denník*) a utopistického kněze Jána Maliarika, který se v románu *Sulabhá* (vydán až roku 1992) orientoval na duchovní hledání absolutní pravdy a zajištění celosvětového univerzálního státu a trvalého míru. V případě socialistického období 1945–1989 za velmi cenné považují Gáfríkovo zjištění, že obraz Indie v tomto období nebyl ideologicky monolitní, nýbrž kolísal mezi naivně romantickým pohledem a rigorózně socialistickým, v němž se paradoxně navzdory postkoloniální situaci po druhé světové válce vyjevovaly formy latentního kolonialismu, tj. přesvědčení o nut-

né kolonializaci třetího světa v podobě vítězné revoluce. Je však paradoxní, že zrušení ideologických bariér a svobodná možnost cestování se odrazilo ve vzniku nových cestopisů a v intenzivnější literární reflexi zážitků, přesto demokrati-zační zpřístupnění exotiky širší veřejnosti však neznamenalo zachování literárně-estetických kvalit textů z předchozího období.

Gáfríkova monografie je dokladem vysoké úrovně slovenské indologie, ale i domácí komparativní tradice, autor píše odborným, avšak srozumitelným stylem, který se vyhýbá složitému teoretizování, dokáže pojmenovat problém a přehledně ho vysvětlit. Teoretické pasáže podkládá literárněhistorickou argumentací dosvědčující znalost indické kultury nejen v kulturních souvislostech, ale i „zevnitř“, z hlediska životní zkušenosti pozorujícího subjektu. Monografie zatím představuje jen náčrt problematiky mezikulturního dialogu mezi Indií a malou středoevropskou literaturou. Lze předpokládat, že vědomí odlišnosti indické a slovenské kultury povede v dalším výzkumu k důslednějšímu studiu odlišných funkcí tematických celků a žánrových struktur mezi oběma literaturami, které jsou i přes svou „ne-podobnost“ či „ne-příbuznost“ v obou literárních systémech dominantní. Jak upozorňuje klasik mezikulturního bádání Earl Miner, v těchto výzkumech třeba přihlédnout ke skutečnosti, že absence některých témat a žánrů může být nahrazována existencí jiných žánrů a témat v odlišných souvislostech. Rovněž bude třeba věnovat větší pozornost otázce specifičnosti imagotypních struktur vznikajících v uměleckých a publicistických textech už vzhledem k tomu, že naše poznání „jiné“, resp. „cizí“ země ovlivňují a manipulují především média, a nikoli literatura jako umění. Jsou tudíž tyto imagotypní struktury odlišné od stereotypů utvářených ve věcných textech neliterární povahy? Právě sémantický prostor mezi referenčním vztahem, kterým disponují utilitární texty, a možnostmi umělecké literatury generovat fiktivní světy s vlastními koncepty „jinakosti“, determinuje imagologický diskurs, který je do jisté míry nezávislý na vnější realitě. Přesto je nutné zachovat – a toho si je Gáfrík vědom – jistou skepsi relativizující „pravdivost“ našeho

poznání. Studium vzájemnostních představ, vědomé hledání jinakosti prostřednictvím textových obrazů cizího, má totiž ideologický základ, který vždy hájí zájmy konkrétních jednotlivců či skupin. Klíčovou se proto v mezikulturních reflexích,

včetně imagologického způsobu myšlení, musí stát analýza kulturní podmíněnosti literárněvědných, sociologických a sémiotických diskursů, které omezují transfer mezikulturní různorodosti do nové „globální“ jednoty.

---

prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.

Katedra slovanských jazyků a literatur

Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita

Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice, Česká republika

zelenka@pf.jcu.cz